

مقاله پژوهشی

بررسی سبک فکری شاعران انقلابی معاصر در مورد مفاهیم اخلاقی و ارزشی
(با تکیه بر اشعار سلمان هراتی، علیرضا قزوه، طاهره صفارزاده، قیصر امین‌پور، احمد
عزیزی، محمدمهدی سیار، ...)

رمضانعلی رازقی، سیدعلی اکبر شریعتی فر*، ابوالقاسم امیراحمدی

گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد سبزوار، دانشگاه آزاد اسلامی، سبزوار، ایران.

خرداد ۱۴۰۱، دوره ۱۵، شماره پیاپی ۷۳، صفحات ۶۳-۷۸

DOI: ۱۰.۲۲۰۳۴/bahareadab.۲۰۲۲.۱۵. ۶۲۱۸

نشریه علمی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی
(بهار ادب)

چکیده:

زمینه و هدف: اخلاق یکی از بنیادین‌ترین اصول هر جامعه محسوب می‌گردد که جایگاه خاصی در ادبیات دارد. شعر و ادبیات فارسی در جریان تحولات ایدئولوژیکی و فکری انقلاب اسلامی پا به عرصه تازه‌ای نهاد؛ تا جایی که در رویارویی با حوادث و اتفاقات دنیای مدرن و جریان‌های روشنفکری غربی شاهد بروز و ظهور تحولات اساسی و چشمگیر در آثار شاعران ارزشی و انقلابی هستیم. شاعران و هنرمندان انقلابی در سالهای پس از پایان جنگ با بهره‌گیری از آرمانهای انقلابی و تعالیم دینی تغییراتی را در مفاهیم اخلاقی در قالب مضامین شعری ایجاد نمودند. از آنجاکه تاکنون درباره محتوای اخلاقی شعر انقلابی دوران معاصر مقاله و پژوهش مبسوطی بصورت مستقل انجام نشده است، در این پژوهش به واکاوی مفاهیم و ارزشهای اخلاقی در اشعار شاعران انقلابی پس از خاتمه جنگ تحمیلی و دوران هشت‌ساله دفاع مقدس پرداخته میشود. از آنجاکه در دوران معاصر بویژه در دهه هفتاد و هشتاد تحولات سیاسی و اجتماعی قابل توجهی در کشور رخ داد، این حیطه زمانی برهه قابل توجهی را از حیث موضوع مورد مطالعه دربر میگیرد. **روش مطالعه:** این پژوهش براساس روش کتابخانه‌ای و شیوه توصیفی-تحلیلی انجام گرفته است. **یافته‌ها:** در اشعار شاعران مذکور، بیشتر تأکید ایشان بر مفاهیم اخلاقی و ارزشی چون عدالت، نوع‌دوستی، پرهیز از مدگرایی، مبارزه با بدحجابی، جبهه‌گیری علیه روشنفکری غربی و یادآوری فضایل اخلاقی اسلامی-عاشورایی است.

نتیجه‌گیری: شاعران آگاه سبب بیعدالتی در بین طبقات اجتماعی جامعه را در گرو ضعفهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و هنجارشکنی مسئولان دانسته و زبان به انتقاد می‌گشایند که بر این اساس در حوزه اخلاق توجه و رویکرد اخلاق اجتماعی را بیشتر مدنظر داشتند تا پرداختن به اخلاق فردی. البته این مطلب بدان معنا نیست که در این باب به بحث و واکاوی ارزشهای فردی توجهی نداشته‌اند، اما در مقام مقایسه، مسائل مربوط به اخلاق اجتماعی تا حدودی بصورت دقیق‌تر و ریزبینانه‌تری مورد توجه قرار گرفته است.

تاریخ دریافت: ۱۳ بهمن ۱۳۹۹
تاریخ داوری: ۱۶ اسفند ۱۳۹۹
تاریخ اصلاح: ۲۵ اسفند ۱۳۹۹
تاریخ پذیرش: ۱۵ اردیبهشت ۱۴۰۰

کلمات کلیدی:

اخلاق، اخلاق اسلامی، سبک فکری، شعر انقلابی معاصر.

* نویسنده مسئول:

shariatifar@iaus.ac.ir

۴۱۴۴۲۲۲۵ (۰۹۸ ۵۷۱)

ORIGINAL RESEARCH ARTICLE

A study of the thinking style of contemporary revolutionary poets about moral and value concepts

(Based on the poems of Salman Herati, Alireza Qazveh, Tahereh Saffarzadeh, Qaisar Aminpour, Ahmad Azizi, Mohammad Mehdi Sayyar, etc.)

R.A. Razeqi, S.A. Shariatifar*, A. Amirahamdi

Department of Persian Language and Literature, Sabzevar Branch, Islamic Azad University, Sabzevar, Iran.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: ۰۱ February ۲۰۲۱

Reviewed: ۰۶ March ۲۰۲۱

Revised: ۱۰ March ۲۰۲۱

Accepted: ۰۵ May ۲۰۲۱

KEYWORDS

Ethics, Islamic ethics,
intellectual style,
Contemporary revolutionary
poetry.

*Corresponding Author

✉ shariatifar@iaus.ac.ir

☎ (+۹۸ ۵۷۱) ۴۱۴۴۲۲۵۰

ABSTRACT

BACKGROUND AND OBJECTIVES: Ethics is one of the most fundamental principles of any society that has a special place in literature. Persian poetry and literature entered a new arena during the ideological and intellectual developments of the Islamic Revolution; To the extent that in the face of the events of the modern world and the currents of Western intellectualism, we are witnessing the emergence of fundamental and dramatic changes in the works of valuable and revolutionary poets. Revolutionary poets and artists in the years after the end of the war, using revolutionary ideals and religious teachings, made changes in moral concepts in the form of poetic themes. Since no detailed article or research has been done on the moral content of contemporary revolutionary poetry, this study examines the moral concepts and values in the poems of revolutionary poets after the end of the imposed war and the eight-year period of holy defense. Since significant political and social developments took place in the country during the contemporary period, especially in the seventies and eighties, this time span covers a significant period in terms of the subject under study.

METHODOLOGY: This research is based on library method and descriptive-analytical method.

FINDINGS: In the poems of the mentioned poets, most of their emphasis is on moral and value concepts such as justice, altruism, avoiding fashion, fighting against bad hijab, taking a stand against Western intellectuals and recalling the moral virtues of Islam-Ashura.

CONCLUSION: Informed poets attribute the cause of injustice among the social classes of the society to the economic, political, social, cultural and norm-breaking weaknesses of the officials and open their mouths to criticism. Addressing individual ethics. Of course, this does not mean that they have not paid attention to the discussion and analysis of individual values in this regard, but in comparison, issues related to social ethics have been considered somewhat more precisely and meticulously.

DOI: [1۰,۲۲۰۳۴/bahareadab.۲۰۲۲,۱۰,۷۲۱۸](https://doi.org/10.22034/bahareadab.2022.10.7218)

NUMBER OF REFERENCES	NUMBER OF TABLES	NUMBER OF FIGURES
 ۳۲	 ۰	 ۰

مقدمه

اخلاق بسبب معنایافتگیش در بستر حضور انسان، جایگاه سرنوشت‌سازی در روابط بین انسان و کیفیت زندگی و سرنوشت وی ایفا میکند. اخلاق و فرهنگ از جمله پدیده‌های لاینفک هر جامعه محسوب میگردند که ثبات و ماندگاری جوامع با آنها گره خورده است. اخلاق در حقیقت همان رفتار و کرداری است که انسان هر روز بصورت فردی و یا اجتماعی با آن زندگی میکند و در وجود آدمی ملکه میشود. خواجه نصیر طوسی در تعریف اخلاق میگوید: «اخلاق در اصطلاح عبارت است از حالت و ملکه‌ای که آدمی را بدون فکر در انجام کارها تحریک کند. سبب آن بر دو قسم است: قسم طبیعی که مربوط به مزاج و سرشت انسان است؛ مانند کسی که از کوچکترین ناملایمات به غضب درآید، یا بر اثر کمترین تعجب بشدت بخندد. قسم دیگر ناشی از عادت است که این قسم ممکن است در آغاز محاسبه و پایه‌گذاری شود، ولی بر اثر تکرار و استمرار عملی رفته‌رفته بصورت ملکه نفسانی و خلق‌وخوی ثابت درآید و سپس بدون اندیشه و انگیزه قبلی انجام گیرد» (اخلاق ناصری، طوسی: ص ۱۰۱).

مقوله اخلاق در ادبیات و هنر از جمله شعر همواره مورد توجه منتقدان، هنرمندان، ادیبان و صاحب‌نظران بوده است. بسیاری از هنرمندان، زبان و بیان شعری را بهترین و مؤثرترین شیوه برای ترویج مفاهیم و مکارم اخلاقی و نهادهای ساختن این ارزشها در جان و روح آدمی میدانند. انقلاب اسلامی بعنوان یکی از نقاط عطف بعد از انقلاب مشروطه در طول تاریخ ایران بشمار می‌آید. هر انقلابی در گُنه و بطن خویش به مسائل و موضوعات مختلفی میپردازد که در نهایت به تجربه ادبی جدید منتهی میگردد. یکی از مهمترین تحولاتی که در شعر دوره انقلاب اسلامی بوقوع پیوست بی‌شک تغییر سبک تفکر و اندیشه بود. هر زمان که از شعر انقلاب اسلامی سخنی بمیان می‌آید، در نگاه اول ممکن است اذهان متوجه مقطع و زمان خاصی شود که بیشتر سالهای دهه شصت را دربر میگیرد؛ درحالیکه میتوان گفت ادبیات انقلاب اسلامی ادبیاتی است که پس از وقوع انقلاب اسلامی تا زمان حال حاضر به اشکال گوناگون به حیات خود ادامه داده است. ادبیاتی که تصوّرات و تحولات مختلف اجتماعی-سیاسی را به صورتهای گوناگون در خود منعکس ساخته است. بطور قطع ادبیات در هر زمان و عصری تحت شرایط و فضای فرهنگی و فکری آن زمان شکل میگیرد و بنابراین برای شناخت و درک و دریافت دقیق شعر هر زمان باید بصورت کامل و همه‌جانبه‌ای با فضای فکری آن زمان در درجه اول آشنا شد تا قضاوتی صحیح ارائه داد. در این پژوهش برآنیم تا با توجه به فضای فکری-فرهنگی ایران معاصر، به بررسی مفاهیم اخلاقی و ارزشی شاعران انقلابی بپردازیم. بی‌تردید پدیدآورندگان یک سبک در هر زمان و دوره‌ای، شاعران و نویسندگانی هستند که به مسائل و مشکلات آن عصر و زمان میپردازند. از نظر پرداخت محتوایی و سبک فکری، پس از پایان جنگ تحمیلی، با شاعرانی مواجه هستیم که با درک صحیح از انقلاب اسلامی و نیز لمس دوران پیشین ارتباط بسیار معنادار و عمیقی با ارزشهای اخلاقی انقلاب اسلامی دارند. براساس آنچه گفته شد پژوهش پیش‌رو با درنظر گرفتن مفاهیم و ارزشهای والای اخلاق اسلامی در فضای سیاسی-اجتماعی، در پی پاسخ به این سؤالات است که آموزه‌های اخلاقی شعر شاعران انقلابی عصر حاضر بیشتر کدام است؟ مهمترین موضوعاتی که این شاعران در باب اخلاق به آن توجه نموده‌اند چیست و آیا موضوعات موردتوجه آنها آموزه‌های فردی است یا مفاهیم اجتماعی را نیز دربر میگیرد؟

ضرورت و سابقه پژوهش

پیرامون جریان‌شناسی شعر معاصر از منظر رویکرد اخلاق‌مدار شاعران انقلابی معاصر و بُعد محتوایی این اشعار، پژوهش علمی و قابل استنادی صورت نگرفته است، اما در اشعار این شاعران مضامین اخلاقی بسیار زیادی در

مواجهه با کاستیهای موجود در فضای سیاسی-اجتماعی جامعه پیرامون وجود دارد که نقش بسزایی در بستر فرهنگی جامعه داشته است. با انجام این تحقیق، قسمتی از حیات فرهنگی- ادبی کشورمان پیرامون ادبیات ارزشی و اخلاقی شعر انقلابی بررسی خواهد شد.

مقالات و تحقیقات گوناگونی در حیطه مسائل اخلاقی در ادبیات فارسی انجام شده است، اگرچه جامعیت موضوع این جستار در پژوهشهای پیشین دیده نمیشود. با توجه به ن کمبود مطالعات کافی در خصوص مسأله اخلاق در شعر شاعران انقلاب اسلامی پژوهش حاضر در تلاش است تا تصویری شفاف و همه‌جانبه‌ای از این مبحث بدست دهد. با توجه به بررسیها و جستجوهای انجام‌شده میتوان به برخی از کتبی که پیرامون «اخلاق» در ادب فارسی نوشته شده است اشاره کرد؛ یکی از این پژوهشها کتاب «اخلاقیات در ادبیات فارسی از سده سوم تا سده هفتم» نوشته شارل هانری دوفوشه است و دیگری کتابی با عنوان «نقد و نظری بر شعر گذشته فارسی از دیدگاه اخلاق اسلامی» از حسین رزمجو. از عنوان هر دو کتاب مشخص است که با پژوهش حاضر تفاوتی دارند. از دیگر پژوهشها میتوان به این موارد اشاره نمود: ذبیح‌نیا عمران (۱۳۹۹) در مقاله «بازتاب انقلاب اسلامی در شعر نصرالله مردانی» برجسته‌ترین ویژگیهای محتوایی اشعار انقلابی مردانی را مانند ظلم‌ستیزی، و انتظار منجی بدقت واکاوی نموده است. جهانگیری و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله «تعهد به پویایی اخلاق تعهد؛ مطالعه جامعه‌شناختی اشعار قیصر امین‌پور» شعر شاعر یادشده را بستر اجتماعی ادبیات متعهد بررسی نموده‌اند و نتیجه گرفته‌اند در شعر قیصر امین‌پور «تعهد» مهمترین شاخصه اشعار انقلابی است. حسینی کازرونی و کمالی (۱۳۹۱) در مقاله «عناصر تعلیمی، اخلاقی و بنمایه‌های اساسی شعر انقلاب اسلامی» زوایای مختلف اندیشه‌های تعلیمی در شعر پس از انقلاب اسلامی را بررسی نموده‌اند. تعارضات فرهنگی، بازگشت به خویش، ولایت‌پذیری و یادواره‌ها از جمله مفاهیمی است که به آن پرداخته شده است. ماه‌زمینی و همکاران (۱۳۹۳) نیز در مقاله «واژگان شعر اعتراض در ادبیات انقلابی اسلامی» افعال، عبارتهای فعلی، اصوات عامیانه و محاوره‌ای را از جهت هنجارگریزی واژگانی در حیطه موردنظر بررسی کرده‌اند. بهداروند و حسینی کازرونی (۱۳۹۱) در مقاله «بررسی نقش رویدادهای اجتماعی در انتخاب درونمایه‌های شعر قیصر امین‌پور» به بررسی رویداد اجتماعی از قبیل جنگ، واقع‌نگری، مؤلفه‌های عرفانی و حماسی و وقایع کربلا توجه نموده‌اند.

بحث و بررسی

اخلاق و ماهیت و چیستی آن

اخلاق و تعریف آن از جمله مفاهیم پیچیده و گریزان در همه ادوار بوده و بنا به آبشخور فکری اندیشمندان، تعاریف و ویژگیهای مختلفی از آن ارائه شده است. مفهوم اخلاق در عین آنکه بواسطه فراگیر بودن از دیرباز مورد توجه بیشتر دانشمندان حوزه علوم و معارف اسلامی بوده است، از نظر آکادمیک یکی از شاخه‌های نظام فلسفی در حوزه «رفتار» است. «افلاطون که بدون تردید اولین تدوین‌کننده نظام فلسفی مغرب‌زمین است دو مسئله اساسی را بعنوان عمده‌ترین مبانی فلسفی اعلام کرد: اول تحقیق در مبانی شناخت، دوم تحقیق در مبانی رفتار. این دو مسئله از زمان افلاطون تا امروز تحت عناوین تقسیم عقل به نظری و عملی یا حکمت‌نظری و حکمت‌عملی مورد تحقیق فیلسوفان غربی بوده است» (فلسفه اخلاق و مبانی رفتار، صناعی دره‌بیدی: ص ۷). اخلاق تعاریف بسیار متفاوت و در نتیجه حاکمیتی شناور و لغزان دارد؛ درحالیکه طبق تعریف ارسطو اخلاق حول محور «اعتدال» می‌چرخد اما در قرون وسطی بواسطه تسلط کلیسا اخلاق انطباق رفتار و کردار با احکام کلیسا بود (همان: ص ۳). رنه دکارت

«عواطف و احساسات انسانی» را ملاک و معیار اخلاق قرار داد و نیچه، نظامی مبتنی بر اخلاق بر مبنای اراده انسانی را بنا نهاد (همانجا). اما درخصوص سرچشمه‌ها و آبشخورهای اخلاق در ایران میتوان به چهار منبع اشاره نمود: ۱- سرچشمه‌های ایرانی، ۲- آبشخورهای اسلامی، ۳- منابع غربی و ۴- اخلاق شرقی که با توجه به موضوع پژوهش پیش‌رو به سرچشمه‌ها و آبشخورهای اسلامی اخلاق خواهیم پرداخت.

بررسی اصطلاحی مفهوم اخلاق اسلامی

اخلاق و مفاهیم و ارزشهای اخلاقی بخش بسیار مهم و قابل توجهی را در دین اسلام به خود اختصاص داده است. چگونگی رفتار بین افراد و نحوه برخورد آنان با یکدیگر در دین اسلام در صورتی پذیرفته است که مبتنی بر یک نظام اخلاقی و دینی باشد. از دیدگاه آموزه‌های قرآنی و دینی، بعثت پیامبر اکرم (ص) برای تکمیل فضایل اخلاقی بوده است؛ تا جایی که در قرآن کریم آمده است: «إِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ» (قرآن: قلم / ۴). پس از انقلاب اسلامی اخلاق حسنه و توجه به اخلاق الهی در قالب نظری و عملی مورد تأکید و توجه قرار گرفت و نگرش به انسان، حقیقت و آینده او و شناخت بنیادهای ارزش اخلاقی و رفتار و رابطه انسان با دیگران رنگ‌وبوی تازه یافت.

جریان فکری اندیشه‌های شاعران انقلابی معاصر (پس از پایان جنگ تحمیلی)

شعر فارسی بویژه شعر شاعران انقلابی در حیطه موردبررسی ارتباط بیشتری با مضامین سیاسی و اجتماعی نسبت به ادوار گذشته دارد. جهان معاصر در این دوران، با سیاست‌زدگی بسیار مواجه بود و از همین رو لزوم پیوند افکار با ارزشهای اسلامی در شعر و ادبیات بیش از پیش احساس میشد. ظلم‌ستیزی، توجه به کرامت والای انسانی، پرهیز از مُدگرایی و تقلید از روشنفکری غیراخلاقی غربی، ستایش عدالت و توجه به مفاهیم و ارزشهای اجتماعی در قالب آموزه‌های قرآنی و عاشورایی از مواردی است که میتوان بعنوان رویکردهای اخلاقی در شعر این دوران مدنظر قرار داد.

از منظر وضعیت سیاسی-اجتماعی چند دهه اخیر را میتوان بصورت اجمالی دورانی پر از کشش و کوشش دانست. دورانی که سه گفتمان متفاوت با سه رویکرد متفاوت فکری جامعه را تحت تأثیر قرار داده بود. از یک‌سو بویژه در دهه هفتاد جامعه هنوز با جریانهای آرمانگرایی ایدئولوژیک دوران جنگ تحمیلی و دفاع مقدس دست‌وپنجه نرم میکرد و از سویی توسعه جهانی و دنیای مدرنیته با تمامی مظاهر غربی خود در قالب توسعه و سودای سازندگی به ایران راه یافته بود. در میله دهه هفتاد و اوایل دهه هشتاد گفتمان دیگری با عنوان اصلاح‌طلبی و رویکرد مردم‌سالاری غلبه یافت. گرچه گفتمان توسعه‌گرا و اصلاح‌طلب نتایج و آثار مثبتی داشت، اما در این گفتمان توسعه‌گرایی، رفاه و برخورداری از منافع توسعه‌یافتگی بدنبال خود مفاهیم ضدارزشی نیز در پی داشت. توجه به توسعه اقتصادی در ابعاد گوناگون تا حدود زیادی مباحث مربوط به مالکیت خصوصی، سرمایه‌داری و ورود به میادین ایدئولوژیکی را در کنار مظاهر وارداتی تکنولوژی غرب بدنبال داشت. «بی‌توجهی به حقوق اساسی مردم و غفلت از رفتارهای دموکراتیک، به مرور میان دولت و ملت فاصله و شکافی از بی‌اعتنایی و نارضایتی بوجود آورد. امید بستن به اصلاح امور و بازگشت به شعارهای روزهای آغازین انقلاب، گفتمان اصلاحات را در انتخابات خرداد سال ۱۳۷۶ به پیروزی رساند» (جریان‌شناسی شعر دهه هفتاد، زهره‌وند: ص ۱۳۱). به این ترتیب ایران معاصر عرصه تعارضات بسیاری بود. عمق این تضادها زمانی آشکار میشود که بدانیم در این چند دهه سه نسل از نسلهای پس از انقلاب رودرروی یکدیگر قرار گرفته بودند و هر نسلی با آرمانها و ایده‌های

خاص خود ارزشهای اخلاقی و فکری خاص خود را دنبال میکرد. نسل پابه‌سن‌گذاشته آغاز انقلاب همچنان طرفداران سرسخت و نمایندگان قدرتمند دفاع از اخلاق و آرمانهای اسلامی و عقیدتی انقلاب اسلامی بودند و تمام دغدغه‌شان، پاسداری و صیانت از میراث انقلاب بود. دسته دوم کسانی بودند که در سیاست‌گذاریها و جهت‌گیریهای فکری از صف انقلابیون کنار رفته بودند و ضمن انتقاد از وضع موجود، همسالان و همکاران خود را به دوری از آرمانهای انقلابی متهم می‌ساختند. دسته سوم جمعی بودند که مصلحت‌اندیشی و گفتگوی اندیشه‌ها را در شرایط روابط داخلی و بین‌المللی مدّ نظر قرار داده و تا حدود زیادی متمایل به اندیشه‌های جهان غرب بودند و در اصطلاح عقاید روشنفکرانه داشتند. وضعیت فرهنگی-هنری چنین جامعه‌ای آمیخته و ملغمه‌ای از تضارب آرا بود. از سویی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در روحیه دینداری و اسلام‌خواهی و توجه به ارزشهای اخلاقی موردتوجه بود، بویژه در دهه هفتاد که شاعران و هنرمندان انقلابی دغدغه فراموشی آرمانهای ارزشی و اخلاقی دوران دفاع مقدس و سالهای نخست انقلاب اسلامی را داشتند و از سویی در دهه هشتاد با گفتمان اصلاحات و دولت اصلاح‌طلب، بحثهای تازه‌ای پیرامون دهکده جهانی و ارتباط فکری و فرهنگی با اروپا و تبادل اندیشه‌ها و آرا و عقاید فرهنگی پا به عرصه میدان گذاشت. به هر ترتیب از پس از پایان جنگ تحمیلی هم از جهت اوضاع و شرایط داخلی و هم بسبب دگرگونیهای بوجودآمده و اوضاع منطقه‌ای و شرایط بین‌المللی، وضعیت فرهنگی ما تحت‌تأثیر قرار گرفت. «جمعیت جوان و نورسیده‌ای که دوران کودکی را در انقلاب و جنگ گذرانده است اگر نگوئیم در نقطه مقابل نسلهای گذشته، دست کم متفاوت از آنها می‌اندیشد و تمایلات و علایق خود را در آینه‌های دیگری می‌بیند» (همان: ص ۱۵۰).

از سویی همزمان با درهم شکستن بلوک شرق، جهان با توسعه فناوری اطلاعاتی از حالت تک‌قطبی خارج شده و همه این موارد تعارض و گسستهایی را میان آرمانهای انقلاب در نسل این دو دهه فراهم آورد. ازاینرو بسیاری از شاعران حوزه هنری و شاعران متعهد به سبک فکری و ایدئولوژیکی انقلاب، در جستجوی هویت از دست‌رفته انسانی و مفاهیم اخلاقی و ارزشی فراموش‌شده داد سخن سر داده و با یادآوری مبانی اخلاق اسلامی در قالب اشعار خویش، بنوعی در پی احیای فرهنگ انقلابی و آرمانهای انقلاب اسلامی برآمدند که در ادامه به بررسی برجسته‌ترین و شاخص‌ترین مضامین اخلاقی در شعر شاعران برجسته انقلابی معاصر خواهیم پرداخت.

مؤلفه‌های شعر اخلاق‌مدار انقلابی

توجه به اخلاق اسلامی در تقابل با مفاهیم ارزشی و جریان روشنفکری غربی:

ریشه تقابل و ستیز با جریان روشنفکری غربی، به دوران مشروطه بازمی‌گردد و پیشینه تاریخی ستیز شاعران انقلاب اسلامی با روشنفکر یا روشنفکر نمایان، متأثر از همین دوران است. پس از پایان جنگ تحمیلی و از اوایل دهه هفتاد بدلیل بروز برخی معضلات اجتماعی همچون بی‌بندوباریهای اخلاقی، گسترش مدگرایی، مفاسد اقتصادی و معضلاتی از این قبیل، شاعران متعهد واکنشهای جدی نشان دادند و همین موضوع سبب ظهور جریانی از شعر به نام «شعر اعتراض» شد و در دهه‌های بعد نیز این جریان ادامه یافت. شعر اعتراض را نوعی مقابله و گفتمان رویارویی سنت با مدرنیسم بخصوص در دهه‌های اخیر میتوان بحساب آورد (گفتارهایی درباره هویت ملی در ایران، میرمحمدی: ص ۶۸). شاعران انقلاب با پشتوانه گفتمانهای دینی و فرهنگ و تمدن غنی ایرانی، به بسیاری از مظاهر و مراتب تفکر غربی واکنش نشان دادند. بعنوان نمونه قیصر امین‌پور درخصوص نقد تفکر غربزدگی چنین می‌گوید: «ما/ در عصر احتمال بسر می‌بریم/ در عصر شک و شاید/ در عصر پیش‌بینی وضع هوا/ از هر طرف که باد بیاید/ در

عصر قاطعیت تردید/ عصر جدید/ عصری که هیچ اصلی/ جز اصل احتمال، یقینی نیست (گزیده اشعار، امین پور: ص ۵۲).

من دیدم/ در خیابان شانزه لیزه/ زیر پای دموکراسی/ پوست موز میگذارند/ فکر میکنید مهد آزادی کجاست؟» (آب در سماور کهنه، هراتی: ص ۸۸).

اعتراض به اندیشه‌های غربی جانمایه بسیاری از سروده‌های این دوران است: «وقتی یک جرعه آب صلواتی/ عطش را میخسکاند/ دیگر به من چه که کوکا خوشمزه‌تر از پپسی است.../ شتاب کن آقای عادت! پل هوایی فاصله دیگری است/ که آسمان را از ما مضایقه میکند/ ما چقدر غافلیم/ که به بوی گیج آسفالت/ عادت کرده‌ایم» (همان: ص ۸۳-۸۰).

و یا این ابیات از صفارزاده:

«سال گذشته/ سال هجوم دزدگی بود/ سال رواج عکس و پوستر رنگی/ سال تجارت بیداد/ گرانفروشان/ فربه‌تر و فربه‌تر شدند/ در ذهنشان/ مدام قیمت کالا/ بالا میرفت/ و قیمت خون/ پایین می‌آمد» (دیدار صبح، صفارزاده: ص ۷).

خودباوری و بازگشت به هویت و اصل خویش در قالب تمایل به محیط روستا و دزدگی از شهر

بحران اخلاق و معنویت در جهان معاصر یکی از مسائل حائز اهمیت است که بسیاری از اندیشمندان را به تفکر واداشته است. «این موضوع بقدری اهمیت یافته که برخی از اندیشمندان، عصر حاضر را عصر انجماد در جنبه‌های ارزشی، اخلاقی، انسانی و ماورایی میدانند به تعبیری عصر ظلمت» (فلسفه اخلاق و مبانی رفتار، صناعی‌دره‌بیدی: ص ۱۰۲). در چنین فضایی بازگشت به خویشستن خویش یعنی ماهیت اصیل انسانی و احیای ارزشهای فکری و فرهنگی مترقی، سازنده و اخلاق‌مدار بر پایه آموزه‌های دینی مهمترین دغدغه شاعران انقلابی بحساب می‌آید؛ هویت اصیل یکی از ایده‌های اصلی و متعالی توجه به ارزشهای اخلاقی در شعر شاعران این دوران است:

«فصل فصل خویش و فصل گندم است/ عاشقان، این فصل، فصل چنندم است/ طرح کم‌رنگی است در یادم هنوز/ من به یاد دشت آبادم هنوز/ خوب یادم هست من از دیرباز/ باز جان میگیرد آن تصویر باز/ تو همان مردی همان مرد قدیم/ یا که میراثی است از درد قدیم/ دستهایت بوی گندم میدهد/ بوی یک خرمن تظلم میدهد/ بار میبینیم سوی روستا/ میرسد از دور بوی روستا» (دیوان اشعار، امین پور: ص ۱۵۵).

گسترش تکنولوژی میتواند «روستاهای جسمی و شهرهای عقلی بسیاری را ایجاد نموده و در نتیجه یک جهان شهر عقلی و یک جهان روستایی جسمی را بوجود آورد. واقعیت امر این است که گرایش روستازیستی در کشورهای توسعه‌یافته رو به افزایش بوده و چنین مینماید که در کشورهای تحت توسعه نیز روستاها همچنان بعنوان سمبل ارزشهای زیستی در شرایط ایده‌آل باقی خواهند ماند» (بحثی پیرامون رابطه شهر و روستا، کیانی: ص ۲). در دهه‌های اخیر با رواج تکنولوژی، شاعر انقلاب در حسرت ارزشهای اخلاقی پاک و انسانی گذشته است. همجواری گندم‌زارها، هوای صاف و بی‌آلایش گذشته را برایش تداعی میکند: «آی گالش/ بر پهنه کدام دامنه خوابیدی/ که اینسان/ به بوی کوه آغشته‌ای/ تو در زلال کدام چشمه/ وضو میسازی/ و در سایه کدام خلوت/ نماز میگزاری/ که مثل آینه صافی.. با ما بگو/ آویشن کدام بهار/ در سبد دستهای تو گل ریخت؟» (آب در سماور کهنه، هراتی: ص ۴۴).

توجه به کرامت و اخلاق انسانی

انسان از منظر اخلاق اسلامی، موجودی ارزشمند است که خداوند وی را بعنوان نایب و خلیفه خود روی زمین خلق کرده است. چنانچه در قرآن کریم تصریح شده است: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ» (قرآن/ اسراء: ۷۰)، انسان از آنجاکه از دو بعد روحی و ملکوتی برخوردار است، موجودی بالارزش است و این کرامت معنوی و روحی و توجه به آن بعنوان یکی از فضایل اخلاقی مورد توجه شاعران انقلاب اسلامی قرار گرفته است. موضوع بااهمیتی که در شعر انقلابی و اخلاقی معاصر حضوری پررنگ دارد، سعادت و شقاوت و سرگذشت انسانهاست. مسعود احمدی از شناخت حقیقت انسان چنین میگوید:

«هم از آسمان میگذرم/ هم از پدیده/ هم از شب/ هم از ستاره.../ قهرمان بودن آرزویی نباشد/ و مرگ بیهنگام/ افتخاری بی‌همانند/ هم از آسمان میگذرم.../ تا / تا شاید/ معنای تو/ مفهوم خود/ و حقیقت انسان را بدانم» (همه آن سالها، احمدی: ص ۶۱).

توجه به عدالت اجتماعی و نوع دوستی

بیتردید تمام اشعاری که با مضامین عدل و داد، مهربانی و احسان و بخشش و دیگر مفاهیم اخلاق سروده میشود بگونه‌ای به نوع دوستی و بشردوستی برمیگردد. منوچهر آتشی در روزهای آغازین دهه ۷۰ از همبستگیهای بشردوستانه میگوید: «خانه‌ات سرد است/ خورشیدی در پاکت میگذارم و برایت پست می‌کنم / ستاره کوچکی در کلمه‌ای بگذار و به آسمانم روانه کن/ بسیار تاریکم» (گندم و گیلان، آتشی: ص ۴۰).

و یا: «در شهری چنین سوخته/ که تمامی عروسکها/ از برابر گامهای سرباز مست میگریزد/ اندیشیدن به آغاز تو/ چه بیهوده است/ در شعله آتش/ گلها بر سینه سربازان پژمرده‌اند/ آوای زن هنوز شنیده میشود/ تاریخ/ عروسکان شاعر نبخشاید/ آنگاه/ فریاد من/ در گل آفتابگردانی گم شد/ که بسوی آتش مسلسل سربازی چرخیده بود» (نم سفالهای عتیق، عنقای: ص ۱۱۱).

توجه به عدل و عدالت از جمله مباحثی بوده است که از سالهای آغازین شعر فارسی بدان پرداخته شده است. همه مردم بطور فطری خواهان عدل و مساوات هستند. شاعر انقلابی شاعر عدالت است، پرداختن به دردهای اجتماعی را وظیفه و تکلیف هنرمند میدانند و طبیعی است که با جریانهایی که تعهد و توجه به جامعه را خلاف روح هنر و مانع جاودانگی آن می‌شمرند سر ناسازگاری داشته باشد. جعفری حسینی در شعری، مظلومیت دانش‌آموزان چهار محال و بختیاری را که دچار آتش‌سوزی شدند بتصویر میکشد و از بیعدالتی و بی‌مسئولیتهای دولت و مردم چنین میگوید:

«درس امروزمان کمی شیرین بود/ درسی از نهج‌البلاغه/ «ای مالک...»/ خوش به حالمان که نیستیم/ یک عده بعد از ما/ نشسته‌اند/ از کمبودها حرف میزنند/ و نسبت به محیط و مساحت روستا/ حجم فاجعه را اندازه میگیرند/ و گناه را به گردن آتش می‌اندازند/ اما آتش باید باشد/ حتماً باید باشد/ تا عده‌ای دود بگیرند و/ دادمان را بدهند بنویسند/ بعد از کلماتی مثل وعده/ مثل هشدار/ یا مثل همین کتابهایی که سوخت/ بنویسند کنار بابا بعد نان/ بنویسند کنار بابا بعد آب/ و آب از آب تکان نخورد/ میگویند/ مسئولین امر / نقشه‌هایشان را زیرورو کرده‌اند/ و همین فردا/ روستایمان را کشف کرده‌اند» (پای حرف حروف، جعفری حسینی: ص ۷۷).

در دهه هشتاد، شاهد ظهور نسلی دیگر از شاعران جوان آرمانخواه و عدالت طلب در عرصه شعر انقلاب اسلامی هستیم. در مجموعه شعر «رودخوانی» سروده محمدمهدی سیار، جنس غزل «میراث» از جنس شعر اعتراض است:

«ای دل تو که مستی چه بنوشی چه ننوشی این منزل دل باز نه غصبی است، نه وقفی دل سردم و بیزار از این گرمی بازار رفته است ز یاد آن همه فریاد و نمانده است نه کفر ابوجهل و نه ایمان ابودر ما شاعرکان قافیه بافیم و زبان باز	با هر می ناپخته نبینم که بجوشی میراث رسیده است به ما خانه به دوشی غمهای دم دستی و دلهای فروشی جز چند اذان؛ چند اذان درگوشی ماییم و میانمایگی عصر خموشی در ما ندیده است نه دیوی، نه سروشی (نگاهی به بیخوابی عمیق، سیار: ص ۵۸)
---	--

توجه دوباره به مفاهیم اخلاقی و ارزشی دوران دفاع مقدس

شاعران انقلاب اسلامی پس از جنگ، هرچند هم که سالهای متمادی از انقلاب سپری شده باشد اما ارزشهای انقلاب را که در ریشه و وجودشان رخنه کرده است، از یاد نمیبرند و به همین سبب به شهدا و قربانیان این اهداف ارزشمند ارج مینهند: «سراپا اگر زرد و پژمرده ایم/ ولی دل به پاییز نسپردیم/ چو گلدان خالی، لب پنجره/ پُر از خاطرات ترک خورده ایم/ اگر داغ دل بود، ما دیده ایم اگر خون دل بود، ما خورده ایم/ اگر دل دلیل است، آورده ایم/ اگر داغ شرط است ما برده ایم/ اگر دشمنه دشمنان، گردنیم! اگر خنجر دوستان، گرده ایم/ گواهی بخواهید، اینک گواه/ همین زخمهایی که نشمرده ایم! دلی سربلند و سری سربه زیر/ از این دست عمری بسر برده ایم» (گزیده اشعار، امین پور: ص ۷۹).

در تاریخ هر کشوری، «انقلابها، جنگها و مقاومتها ارزش بالایی داشته و میتواند مبدأ تحول سیاسی قرار گیرند. حرکت مقدس دفاع مقدس میتواند در خدمت انسان قرار گیرد و به شعر آبرو و اعتبار بخشد» (نقد و تحلیل شعر دفاع مقدس، اکبری: ص ۱۷).

برقعی شاعر دهه هشتاد، در شعری با عنوان «محک» جانبازان شهید را نوعی امتحان الهی دانسته و زبان به اعتراض میگشاید: «سر فروبرده به خاکند فلک نشناسان/ بال پرواز ندارند ملک نشناسان/ امتحان بود و خدا برد سرافرازان را/ در همان مرحله ماندند محک نشناسان/ غافل از راز علی گرم طوافند ولی/ کعبه هم سوخته از دست ترک نشناسان/ باز هم فاطمه در کوچه غربت تنهاست/ شهر مجموعه ای از زخم فدک نشناسان/ شعر را باز به تلمیح کشاندم شاید/ بگذارد اثری بر متلک نشناسان/ قصه را زنده نگه دار غزل در تاریخ/ بیهقی باش و بگو از حسنک نشناسان» (قبله مایل به تو، برقعی: ص ۶۶).

توجه به ارزشهای اخلاقی عاشورا و کربلا

شاعران انقلابی در دو دهه یادشده با شباهت آفرینی بین برخی وقایع انقلاب اسلامی با حوادث و وقایع دشت کربلا و قیام عاشورا، تحولی در شعر خود ایجاد نمودند. بعنوان نمونه قیصر امین پور در اشعار دفتر «در کوچه آفتاب» با بهره گیری از ارزشهای عقیدتی و اخلاقی قیام امام حسین (ع)، مردم را به پرهیز از شعارزدگی و سطحی نگری

دعوت میکند: «خود را چو ز نسل نور مینامیدند/ رفتند و به کوی دوست آرامیدند/ سیراب شدند ز آنکه در اوج عطش/ آن حادثه را به شوق آشامیدند» (گزیده اشعار، امین‌پور: ص ۲۲). یکی از کارکردهای مهم شعر انقلاب پیوند خوردن آن با قیام عاشورا و نهضت کربلاست. شاعری از فراموشی راه شهیدان و آرمانها و ارزشهای آنان گلایه‌مند است و دیگری، ارزشهای معنوی قیام عاشورا را دوباره مدنظر قرار میدهد:

«مگر قرار نشد سر به انقلاب دهیم مگر قرار نشد دل به آفتاب دهیم
مگر قرار نشد از میان خون گذریم ز تیغ‌زار بلا با سر جنون گذریم»
(شعر انقلاب از منظر محتوی، زارعی: ص ۴۰)

توجه به فضایل اخلاقی ائمه اطهار

یکی دیگر از موضوعاتی که در اشعار دو دهه یادشده اعتبار و اهمیت خاصی دارد، ستایش و مدح و منقبت فضایل اخلاقی ائمه اطهار است. در این دوره در مواجهه با نابسامانیها و آشفتگیهای موجود، از زوایای تازه‌ای به زندگی بزرگان دینی توجه شد. نمونه‌هایی از این اشعار را در ادامه خواهیم آورد:

«آسمنی اتفاق افتاد و مردی ماه شد	ماه نقصان یافت تا از زخم یاس آگاه شد
بوی یعقوب آمد و انگشت پیراهن برید	یوسفی مدهوش نخلستان و بغضی چاه شد
ظرف شیری شد یتیم از غربت شیر خدا	دست سرد کودکی از دامنی کوتاه شد
ظرف یک روز اتفاقات عجیبی روی داد	جبه‌ای پیراهن عثمان و کوهی کاه شد
نسلی از هول هوس افتاد در دیگ هوا	شهری از ترس عدالت خانه ارواح شد
خط کوفی شد جدا از خط و خال کوفیان	شیر رفت و اکثریت باز با روباه شد
بی علی (ع) هر بی‌سروپایی سری بالا گرفت	هر گدای دینفروشی ناصرالدین شاه شد
بعد مولا دل فراوان بود اما عشق... نه!	بعد مولا زندگی زندان و اردوگاه شد
لبر میتلید و شعری قطره قطره میچکید	شاعری ممدوح خود را دید و خاطرخواه شد»

(چای چوپان، احمدی: ص ۹۶)

اعتراض به جنگ و کشتار و حمایت از ملت‌های مظلوم دنیا

یکی دیگر از منشورهای اخلاقی شاعران این دوران، گسترش توجه به حمایت از ملت‌های مظلوم بود. لرزه‌های جنگ و آسیب و ویرانی در دهه‌های اخیر شاعران انقلابی را بر آن داشت تا به اثرات و پیامدهای حوزه سیاست‌های خارجی ملت‌ها درمورد جنگ و خونریزی توجه نمایند. موضع‌گیریهای استراتژیک منطقه‌ای در برهه‌های اخیر، مظلومیت ملت‌های مسلمانی چون مردم فلسطین، لبنان، غزه، سوریه و نبردها و درگیریهای داخلی و خارجی در این کشورها، فریاد ظلم‌ستیزی و توجه به اصول انسانی اخلاق را بار دیگر در شعر شاعران انقلابی جلوه‌گر نمود و درونمایه‌های سبک فکری آنان را رنگی نو بخشید. بعنوان نمونه اعتراض به جنگ و کشتار در کشور افغانستان، آزیتا قهرمان را بر آن داشته که شعری به نام «افغانستان» را بسراید: «ویرانه‌ها بشکل بهار باریده‌اند/ انگشتهای خمیده شاخه‌ها کبوترانند/ با من اینگونه میبینم/ در سنگ ترکیده بر شانه‌ات/ پرهای چیده‌اند/ دریای ریخته یا درختانند دندان باد/ چه خوب در مرگ پنهانم/ حالا دکمه دکمه چفتاچفت/ مرا اگر بپوش/ جزایر در آینه نمی‌افتد/

موهای قیچی زده ماه ریزریز / کلاغ شکفته / سرخ و سیاه درهم دویده ایم / تا حاشیه دیوانگی کامل شود / با لبهای بریده مان «دم دربند عشق، قهرمان: ص ۱۰۲».

فرشته ساری نیز در مجموعه «شکل در باد» از قاره سیاه و عفریت جنگ میگوید: «عالم تا شده است / در روزنامه دیروز / آفریقا / زیر دوده قابلمه / سیاه میشود / یک دسته تربچه گلی / شکاف زلزله را پوشانده است / دانه قمریها / بر آتشبارها فرو ریخته است / بر دید و باز دیدها / پیراهنی پیچیده میشود / و جنایتی / در سطل زباله میگذرد» (شکلی در باد، ساری: ص ۹۹).

«بی گمان زیباست آزادی ولی من چون قناری	دوست دارم در قفس باشم که زیباتر بخوانم
در همین ویرانه خواهم ماند و از خاک سیاهش	شعرهایم را به آبیهای دنیا میرسانم
گر تو مجذوب کجا آباد دنیایی من اما	جذبه ای دارم که دنیا را به اینجا میکشانم»
(گاهی دلم برای خودم تنگ میشود، بهمنی: ص ۲۶۲).	

در شعر «دانوب آبی» درد و رنج مردم بوسنی و هرزگوین بتصویر کشیده است: «سیلی از خون، جاری است هر دم از دلم / آه ای دانوب زیبا / دیگر آبی نیستی» (خطوط دلتنگی، صالحی: ص ۴۴۷).

اعتراض به وضعیت سیاسی و فرهنگی

اعتراض به وضعیت سیاسی و فرهنگی جامعه بگونه ای است که گاه شاعر را به اندیشه ای خیامی میکشاند: «منم / که در ساعات باروتی خود / آپارتمانها را به آتش میکشم / لی لی کنان / اتهام بستن برای من کار دشواری است / راحت طلبی ام مرا به محکومیت کلاغ پر / میان زندانها و چوبه های دار / قانع میکند» (در کوچه های آتن، هوله: ص ۳۴).

انتقاد اجتماعی عبارت است از خرده گیری و عیب جویی از جنبه های مختلف عقاید و باورهای خرافی یا غلط و اعمال نادرست مردم در فضای اجتماعی و همچنین وابستگی آنها به اموری که از نظر عقل و عرف مطرود است. زارعی با نگاه عمیق فرهنگی خود اینگونه جماعت سیاست مدار را به وحدت میخواند:

«به راه تفرقه رفتن مگر گناه نبود؟
نه چپ، نه راست، مگر مستقیم، راه نبود؟
مگر نه اهل نمازید، پس چه میکردید؟
مگر نه کعبه در این جانب است، برگردید»
(شعر انقلاب از نظر محتوی، زارعی: ص ۴۰)

شاعر نمیتواند بی عدالتیها را نظاره کند و فریاد برمی آورد که:

«هلا دین فروشان دنیا پرست
سکوت شما، پشت ما را شکست»

(با کاروان نیزه، قزوه: ص ۲۷)

اعتراض به بدحجابی

یکی دیگر از موضوعات مهم و مورد توجه شاعران انقلابی در این دو دهه شعر معاصر ایران، موضوع «حجاب» است. مسئله حجاب و چندوچون آن هنوز هم یکی از مسائل فرهنگی کشور است. اسماعیلی با کلامی زیبا، رعایت حفظ حجاب را نشانه عشق به امام زمان (عج) میدانند و میگویند: «در حجم لاک و موی پریشان و روسری/ رژه‌های جیغ و مانتوی کوتاه و دلبری/ بیشک به لطف و عشق تو چادر سرم شده/ بیشک به دستهای تو، مولای آخری/ تو دختران چادری را به صحن خود/ ای مفرد مذکر غایب نمیبری؟/ من غایبم و غیبت تو یک بهانه است/ هروقت من بخواهم آخر تو حاضری/ هی آبروی جد بزرگ تو میبرم/ هی آبروی رفته من را تو میخوری/ چشم تو خیس میشود و غصه میخوری/ وقتی که از حوالی این شهر بگذری/ من خاک پای جد عزیز شما شوم/ آقا ولی شما به خدا چیز دیگری/ خاک دو عالم به سر من شود کم است/ وقتی که تو برای خودت منتظرتری» (مجموعه اشعار، اسماعیلی: ص ۵۶).

فولادی از شاعران دهه هشتاد در قطعه‌ای با عنوان «آی بر چهره خود رنگ زده» با لحنی هشدارگونه بی‌حجابی و بی‌عفتی ناشی از آن را متغایر با فرهنگ ایرانی و اسلامی میدانند و میگویند:

«آی بر چهره خود رنگ زده	لاف	سرخابی	فرهنگ	زده
از کدام آینه برمیگردی؟	از	کدام	آینه	زنگ‌زده؟
عزتی داشتی از جنس عفاف	حیف	از آن	شیشه	بر سنگ زده
گریه کن مانی غم پنهان است	پشت	این	چهره	ارژنگ‌زده
میتوانی به خود آیی به خدا	سر	به دیوار	دل تنگ	زده»

(باید سلام کرد به گستره زیستن، فولادی:

ص ۵۶)

مؤدب نیز در غزلی اجتماعی حکایت تلخی از بی‌عفتی و بدحجابی را چنین بازگو میکند:

«خسته برگشت به خانه، زن هرجایی باز	تا شود همفلس ساکت تنهایی باز
باز هم روبروی آینه کهنه نشست	تا کند پاک ز رخ، رنگ خودآرایی باز
قطره‌ای اشک به سیمای سپیدش غلتید	خنده زد تلخ که هان گمشده! اینجا بی باز
باز کبریت به فانوس دل‌آشوبی زد	بلکه سرگرم شود با دل سودایی باز
خسته از شهوت دیوی که تنش را کاوید	مانده با بغض و شب و گریه و شیدایی باز
زار در بستر همواره حق‌هق‌ها خفت	در دلش حسرت یک نغمه لالایی باز»

(روضة در تکیه پروتستانها، مؤدب: ص ۱۰۳)

نتیجه‌گیری

اخلاق و توجه به فرهنگ همواره در جوامع انسانی مورد تکریم و قابل احترام بوده است و ارزش و اهمیت آن به گونه‌های مختلف در آثار هنری و ادبی بروز پیدا کرده است. در دوران پس از جنگ جلوه‌های متفاوتی از فرهنگ و مبانی اخلاقی در شعر شاعران انقلاب اسلامی در آثار ادیبان و شاعران نمایان شد. اینکه این تفاوت ناشی از پیشرفت زمانه و تحولات تکنولوژی و صنعتی و اجتماعی بوده و یا شرایط سیاسی حاکم بر جامعه بر آن تأثیر داشته است، مقوله‌ای درخور توجه است. شعر انقلابی معاصر در مفاهیم ارزشی، آیینی و اجتماعی فعالیت

چشمگیری داشت. از همین رو جلوه‌های اخلاق و فرهنگ نیز در مجموعه‌های شعر آیینی و اجتماعی پدیدار گشته است که این خود از ویژگیهای قابل ملاحظه است. اعتراض به بی‌توجهی به ارزشهای دینی و فرهنگی در لابلای شعرهای عاشورایی و آیینی بروز پیدا نمود. آنچه از شعر این دوره در حوزه فرهنگ و اخلاق به ذهن متبادر میشود، نوعی اعتراض، انتقاد از کجرویهای اخلاقی و فرهنگی در جامعه است. شاعران آگاه سبب بیعدالتی در بین طبقات اجتماعی جامعه را در گرو ضعفهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و هنجارشکنی مسئولان دانسته و زبان به انتقاد می‌گشایند که بر این اساس در حوزه اخلاق توجه و رویکرد اخلاق اجتماعی را بیشتر مدنظر داشتند تا پرداختن به اخلاق فردی. البته این مطلب بدان معنا نیست که در این باب به بحث و واکاوی ارزشهای فردی توجهی نداشته‌اند، اما در مقام مقایسه، مسائل مربوط به اخلاق اجتماعی تا حدودی بصورت دقیقتر و ریزبینانه‌تری مورد توجه قرار گرفته است.

مشارکت نویسندگان

این مقاله از رساله دوره دکترای زبان و ادبیات فارسی مصوب در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد سبزوار استخراج شده است. آقای دکتر سیدعلی اکبر شریعتی‌فر راهنمایی این رساله را بر عهده داشته و طراح اصلی این مطالعه بوده‌اند. آقای رمضانعلی رازقی به عنوان پژوهشگر این رساله در گردآوری داده‌ها و تنظیم متن نهایی نقش داشته‌اند. آقای دکتر ابوالقاسم امیراحمدی نیز با کمک به تجزیه و تحلیل داده‌ها و راهنماییهای تخصصی، نقش مشاور این پژوهش را ایفا کردند. در نهایت تحلیل محتوای مقاله حاصل تلاش و مشارکت هر سه پژوهشگر بوده است.

تشکر و قدردانی

نویسندگان بر خود لازم میدانند مراتب تشکر خود را از مسئولان آموزشی و پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد سبزوار و هیئت داوران پایان نامه که نویسندگان را در انجام و ارتقاء کیفی این پژوهش یاری دادند، اعلام نمایند.

تعارض منافع

نویسندگان این مقاله گواهی مینمایند که این اثر در هیچ نشریه داخلی و خارجی به چاپ نرسیده و حاصل فعالیتهای پژوهشی تمامی نویسندگان است، و ایشان نسبت به انتشار آن آگاهی و رضایت دارند. این تحقیق طبق کلیه قوانین و مقررات اخلاقی اجرا شده و هیچ تخلف و تقلبی صورت نگرفته است. مسئولیت گزارش تعارض احتمالی منافع و حامیان مالی پژوهش به عهده نویسنده مسئول است، و ایشان مسئولیت کلیه موارد ذکر شده را بر عهده میگیرند.

REFERENCE

- The Holy Quran, translated by Mahdi Elahi Ghomshei.
Abdolmalekian, Mohammad Reza. (۱۹۸۷). Roots in the Cloud, Tehran: Barg.
Ahmadi, Abbas. (۲۰۰۹). Shepherd's tea, Tehran: Surah Mehr.

- Ahmadi, Ahmad Reza. (۱۹۹۲). All those years, Tehran: Markaz Publishing.
- Akbari, Manouchehr. (۱۹۹۸). Critique and Analysis of Holy Defense Poetry, Tehran: Palizan, p. ۱۷.
- Aminpour, Qaisar. (۲۰۰۲). Excerpts from Poems, Third Edition, Tehran: Ebtekare Honar
- Aminpour, Qaisar. (۲۰۰۲). Poetry Divan, Tehran: Imam Khomeini Organizing Institute.
- Anghaei, Kasra. (۱۹۹۳). Damp of antique pottery, Tehran: Neshane.
- Atashi, Manouchehr. (۱۹۹۱). Wheat and cherries, Tehran: Qatreh.
- Azizi, Ahmad. (۱۹۹۶). Shoes of Revelation, Tehran: Al-Huda.
- Bahmani, Mohammad Ali. (۱۹۹۸). Sometimes I miss myself, Tehran: Darinush.
- Borghe'i, Hamidreza. (۲۰۰۸). Pilgrim to you, Tehran: Fasle Panjom.
- Fooladi, Alireza. (۲۰۰۸). Greetings to the range of living, Tehran: Islamic Revolutionary Guard Corps.
- Ghahraman, Mohammad. (۲۰۰۸). Dam Darband Eshgh, Tehran: Ahange Ghalam.
- Harati, Salman. (۲۰۰۹). Water in the old samovar, Tehran: Teka.
- Holeh, Maryam. (۲۰۰۰). In the streets of Athens, Tehran: Mirksari.
- Isma'ili, Mohaddeseh. (۲۰۰۸). Collection of Poems, Tehran: Peyk Ketab.
- Ja'fari Hosseini, Seyed Mohammad Amin. (۲۰۰۸). Footnotes (poetry), Tehran: Surah Mehr.
- Kiani, Kourosh. (۱۹۸۹). Discussion on the relationship between city and village, Tehran: Amirkabir, p. ۲.
- Mahdi Nejad, Omid. (۲۰۰۸). Before the Ocean, Tehran: Surah Mehr.
- Mir Mohammadi, Davood. (۲۰۰۴). Discourses on National Identity in Iran, Tehran: Institute of National Studies, p. ۶۸.
- Moa'dab, Ali Mohammad. (۲۰۰۰). Roze in Reliance on Protestants, Tehran: Sepideh Bavaran.
- Qazveh, Alireza. (۲۰۰۵). With Caravan of Spear, Second Edition, Tehran: Neshane.
- Saffarzadeh, Tahereh. (۱۹۸۶). Didar Sobh, Tehran: Navid.
- Salehi, Bahman. (۱۹۹۳). Lines of nostalgia, Tehran: Hozeh Honari.
- Sane'i Darrehbidi, Manouchehr. (۲۰۰۸). Philosophy of ethics and principles of behavior, second edition, Tehran: Soroush, p. ۷, ۱۰۲.
- Sari, Fereshteh. (۱۹۹۲). Shape in the Wind, Tehran: Gardoon.
- Sayyar, Mohammad Mehdi. (۲۰۰۳). A Look at Deep Insomnia, Tehran: Danesh.
- Tusi, Abu Ja'far ibn Muhammad ibn Hassan. (۱۹۹۰). Nasiri ethics, sixth edition, Tehran: Kharazmi, p. ۱۰۱.
- Zare'ei, Ahmad. (۲۰۰۷). Poetry of the Revolution from the Perspective of Content, Tehran: Publication of the Revolution and Holy Defense, p. ۴۰.
- Zia'ei, Hesam and Safaei, Hesam. (۲۰۱۰). Sociological study of the poetic discourses of the second decade after the Islamic Revolution ۱۳۷۶-۱۳۷۷ AH, *Quarterly Journal of National Studies*, (۴) ۱۱, pp. ۱۷۶-۱۵۳.

Zohrehvand, Sa'eed. (۲۰۱۶). The flow of poetry of the seventies, Tehran: Roozgar, p.۱۳۱.

فهرست منابع فارسی

- قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای.
- اخلاق ناصری، طوسی، ابوجعفر بن محمد بن حسن (۱۳۶۹)، چاپ ششم، تهران: خوارزمی.
- آب در سماور کهنه، هراتی، سلمان (۱۳۸۸)، تهران: تکا.
- بحثی پیرامون رابطه شهر و روستا، کیانی، کوروش (۱۳۶۸)، تهران: امیرکبیر.
- با کاروان نیزه، قزو، علیرضا (۱۳۸۴)، چاپ دوم، تهران: نشانه.
- باید سلام کرد به گستره زیستن، فولادی، علیرضا (۱۳۸۷)، تهران: پاسداران اسلام.
- بررسی جامعه‌شناختی گفتمانهای شعری دهه دوم پس از انقلاب اسلامی ۱۳۷۶-۱۳۶۷ ه.ش، ضیایی، حسام و صفایی، حسام (۱۳۸۹)، فصلنامه مطالعات ملی، ۱۱(۴)، صص ۱۷۶-۱۵۳.
- پای حرف حروف (شعر)، جعفری حسینی، سید محمدمبین (۱۳۸۷)، تهران: سوره مهر.
- پیش از اقیانوس، مهدی‌نژاد، امید (۱۳۸۷)، تهران: سوره مهر.
- جریان‌شناسی شعر دهه هفتاد، زهره‌وند، سعید (۱۳۹۵)، تهران: روزگار.
- چای چوپان، احمدی، عباس (۱۳۸۸)، تهران: سوره مهر.
- خطوط دلتنگی، صالحی، بهمن (۱۳۷۲)، تهران: حوزه هنری.
- در کوچه‌های آتن، هوله، مریم (۱۳۷۹)، تهران: میرکسری.
- دم دربند عشق، قهرمان، محمد (۱۳۸۷)، تهران: آهنگ قلم.
- دیدار صبح، صفارزاده، طاهره (۱۳۶۵)، تهران: نوید.
- دیوان اشعار، امین‌پور، قیصر (۱۳۸۱)، تهران: مؤسسه تنظیم آثار امام خمینی (ره).
- ریشه در ابر، عبدالملکیان، محمدرضا (۱۳۶۶)، تهران: برگ.
- روضه در تکیه پروتستانها، مؤدب، علی محمد (۱۳۷۹)، تهران: سپیده باوران.
- شکلی در باد، ساری، فرشته (۱۳۷۱)، تهران: گردون.
- شعر انقلاب از منظر محتوی، زارعی، احمد (۱۳۸۶)، تهران: نشر انقلاب و دفاع مقدس.
- فلسفه اخلاق و مبانی رفتار، صانعی دره‌بیدی، منوچهر (۱۳۸۷)، چاپ دوم، تهران: سروش.
- قبله مایل به تو، برقی، حمیدرضا، (۱۳۸۷)، تهران: فصل پنجم.
- کفشهای مکاشفه، عزیزی، احمد (۱۳۷۵)، تهران: الهدی.
- گاهی دلم برای خودم تنگ میشود، بهمنی، محمدعلی (۱۳۷۷)، تهران: دارینوش.
- گندم و گیلان، آتشی، منوچهر (۱۳۷۰)، تهران: قطره.
- گزیده اشعار، امین‌پور، قیصر (۱۳۸۱) چاپ سوم، تهران: ابتکار هنر.
- گفتارهایی درباره هویت ملی در ایران، میرمحمدی، داوود (۱۳۸۳)، تهران: موسسه مطالعات ملی.
- نقد و تحلیل شعر دفاع مقدس، اکبری، منوچهر (۱۳۷۷)، تهران: پالیزان.
- مجموعه اشعار، اسماعیلی، محدثه (۱۳۸۷)، تهران: پیک کتاب.
- نم سفالهای عتیق، عنقای، کسری (۱۳۷۲)، تهران: نشانه.

نگاهی به بیخوابی عمیق، سیار، محمد مهدی (۱۳۸۲)، تهران: دانش.
همه آن سالها، احمدی، احمد رضا (۱۳۷۱)، تهران: نشر مرکز.

معرفی نویسندگان

رمضانعلی رازقی: دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد سبزوار، دانشگاه آزاد اسلامی، سبزوار، ایران.
(Email: razeghiramazan@gmail.com)
سیدعلی اکبر شریعتی‌فر: استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد سبزوار، دانشگاه آزاد اسلامی، سبزوار، ایران.
(Email: shariatifar@iaus.ac.ir) نویسنده مسئول
ابوالقاسم امیراحمدی: استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد سبزوار، دانشگاه آزاد اسلامی، سبزوار، ایران.
(Email: Amirahmadi@iaus.ac.ir)

COPYRIGHTS

© ۲۰۲۱ The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY ۴.۰), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. no permission is required from the authors or the publishers.

Introducing the authors

Ramazan Ali Razeghi: PhD student, Department of Persian Language and Literature, Sabzevar Branch, Islamic Azad University, Sabzevar, Iran.
(Email: razeghiramazan@gmail.com)
Seyyed Ali Akbar Shariatifar: Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Sabzevar Branch, Islamic Azad University, Sabzevar, Iran.
(Email: shariatifar@iaus.ac.ir: Responsible author)
Abolghasem Amirahmadi: Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Sabzevar Branch, Islamic Azad University, Sabzevar, Iran.
(Email: Amirahmadi@iaus.ac.ir)